

ПОНЯТТЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ НЕОБЕРЕЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЧИ ЗІ ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ ВИНИ**THE CONCEPT OF OPPOSING THE INVESTIGATION OF NEGLIGENT OR MIXED FORM OF GUILT CRIMINAL OFFENCE****Струж П.В., аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики***Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті на підставі аналізу визначень протидії розслідуванню кримінальних правопорушень констатовано, що переважна більшість з них сформована на основі вивчення ознак вчинення умисних кримінальних правопорушень та їх досудового розслідування. Через це протидія розслідуванню кримінальних правопорушень в теорії криміналістики описується як умисна діяльність (діяння, бездіяльність), спрямована на приховування кримінальних правопорушень та перешкоджання їх розслідуванню. Зазначено, що сучасні уявлення про протидію розслідуванню ґрунтуються на концепції способу кримінального правопорушення, яка передбачає наявність в його структурі способів готування, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Приховування кримінального правопорушення є однією з форм протидії його розслідуванню. Таким чином констатовано, що в умисних кримінальних правопорушеннях дії з протидії їх розслідуванню можуть визначатися та здійснюватися при готуванні та безпосередньо під час вчинення таких кримінальних правопорушень. Специфіка неумисних кримінальних правопорушень і правопорушень зі змішаною формою вини полягає у відсутності підготовки до їх вчинення та приховування. Саме подія такого кримінального правопорушення виступає тригером активності особи, яка вчинила правопорушення, або іншої зацікавленої особи, в напрямі визначення та реалізації форм та способів перешкоджання здійсненню його досудового розслідування для забезпечення ухилення від кримінальної відповідальності винного. При чому, як покаже слідча практика розслідування необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини поряд із подією кримінального правопорушення, в якості одних з ключових чинників, які впливають на вибір форми та способу протидії розслідуванню, виступають матеріальні сліди відображення в обстановці на місці події та результати проведення початкових слідчих (розшукових) дій. Відтак протидію розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини запропоновано визначити як умисні діяння (дії чи бездіяльність) злочинця або інших, зацікавлених у результатах досудового розслідування осіб, які здійснюються після вчинення таких кримінальних правопорушень, спрямовані на приховування їх слідів чи перешкоджання досудовому розслідуванню для забезпечення ухилення від кримінальної відповідальності винної особи.

Ключові слова: протидія розслідуванню, спосіб кримінального правопорушення, необережне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення зі змішаною формою вини.

In the article, based on the analysis of the definitions of countermeasures to the investigation of criminal offenses, states that the vast majority of them are formed on the basis of the study of signs of intentional criminal offenses and their pre-trial investigation. Because of this, opposition to the investigation of criminal offenses in the theory of criminalistics is described as a deliberate activity (action, inaction) aimed at concealing criminal offenses and hindering their investigation. It is noted that modern ideas about countering the investigation are based on the concept of the method of criminal offense, which implies the presence in its structure of methods of preparing, committing and concealing a criminal offense. Concealment of a criminal offense is one of the forms of opposition to its investigation. Thus, it was established that in intentional criminal offenses, actions to oppose their investigation can be determined and carried out during the preparation and directly during the commission of such criminal offenses. The specificity of unintentional criminal offenses and offenses with a mixed form of guilt lies in the lack of preparation for their commission and concealment. It is the event of such a criminal offense that acts as a trigger for the activity of the person who committed the offense, or another interested person, in the direction of determining and implementing forms and methods of hindering the implementation of his pre-trial investigation in order to ensure the evasion of the criminal liability of the guilty party. Moreover, as the investigative practice of investigating careless criminal offenses and criminal offenses with a mixed form of guilt shows, along with the event of the criminal offense, one of the key factors that influence the choice of the form and method of countering the investigation are the material traces of reflection in the environment at the scene of the incident and the results of initial investigative (search) actions. Therefore, opposition to the investigation of careless criminal offenses and criminal offenses with a mixed form of guilt is proposed to be defined as intentional actions (actions or inaction) of the criminal or others interested in the results of the pre-trial investigation of persons, which are carried out after the commission of such criminal offenses, aimed at hiding their traces or obstructing the pre-trial investigation to ensure evasion of criminal responsibility of the guilty person.

Key words: countering the investigation, method of the crime, unintentional crime, a crime with a mixed form of guilt.

За останні три десятиліття в теорії криміналістики відбулося становлення базових положень вчення про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень та засоби її подолання. Тепер є безсумнівним для науковців та практиків існування явища протидії розслідуванню, яке супроводжує діяльність слідчого, спрямовану на встановлення обставин події кримінального правопорушення та осіб, які причетні до його вчинення. Це безумовно сприяє розробці оптимальних сьогоденню наукових рекомендацій з методики розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень та тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також забезпечує готовність слідчих, прокурорів працювати в умовах чинення протидії їх кримінальній процесуальній діяльності. Слід зазначити, що наукове вироблення сучасних уявлень про протидію розслідуванню стало результатом поступового, протягом майже двохсотрічного розвитку в науках кримінального циклу теоретичних концепцій

про кримінальні правопорушення, їх різновиди, процесуальний порядок та форму кримінального провадження, заходи забезпечення належної поведінки його учасників, способи ухилення від кримінальної відповідальності, приховування кримінальних правопорушень, втручання в розслідування, ознаки їх застосування тощо. Однак, ця обставина не свідчить про відсутність прогалин у знаннях щодо проявів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Питанням протидії розслідуванню кримінальних правопорушень присвятили свої праці О. В. Александренко, Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гріцак, О. Ф. Долженков, В. Г. Гончаренко, Г. Г. Зуйков, А. В. Іщенко, В. М. Карагодін, В. О. Коновалова, В. П. Корж, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Ф. М. Сокиран, В. В. Тіщенко, В. М. Трепак, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов, Б. В. Щур та багато інших вчених. Як показує аналіз опублікованих праць із цієї проблеми,

у теорії криміналістики дотепер не вироблено загально-прийнятого визначення поняття діяльності злочинців та інших зацікавлених осіб щодо протидії розслідуванню. Однією з причин цього, на наш погляд, є те, що переважна більшість досліджень була присвячена протидії розслідуванню умисних кримінальних правопорушень, а необережні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини, за виключенням робіт О. О. Бібікова та С. М. Ремізова, які досліджували протидію розслідуванню порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту, не виступали предметом окремого дослідження.

З метою поглиблення знань про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень та для забезпечення вироблення її поняття, яке б охоплювало все розмаїття її проявів, та подальшого вдосконалення методичних рекомендацій з подолання окремих способів протидії розслідуванню потребує свого визначення протидія розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини.

У вітчизняній криміналістиці перші спроби запровадити у науковий обіг термін «протидія розслідуванню» та дати його визначення можна знайти в роботах В. П. Колмакова, В. О. Коновалової та О. Р. Раїнова. Вони одними з перших почали його використовувати для описання процесу пізнання події кримінального правопорушення під час її розслідування та психологічних особливостей слідчої діяльності. Протидія розслідуванню у наукових розвідках цих науковців представлялася як дії, які спрямовані на передавання неправдивої інформації слідчому, у створенні конфліктних ситуацій, спрямованих на перешкодження виконанню функцій суб'єктами слідчої діяльності.

Після робіт цих науковців розпочалося активне різноаспектне обговорення серед криміналістів питання вироблення загальноприйнятної дефініції протидії розслідуванню.

В. Г. Гончаренко і Ф. М. Сокиран, досліджуючи тактику психологічного впливу на досудовому слідстві, сформулювали тезу, що протидія розслідуванню – це перешкодження досягненню цілей, що ставить перед собою слідство [1, с. 34].

О. В. Александренко протидію розслідуванню прирівнює до виду соціальної діяльності, що являє собою систему навмисних цілеспрямованих дій, спрямованих на перешкодження всебічному, повному та об'єктивному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень [2, с. 30].

О. І. Ромців протидію розслідуванню описує як своєрідний вид соціальної діяльності, що є створеною системою способів приховування інформації про злочини та розроблення тактичних прийомів впливу на слідчого з метою перешкодження повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню злочинів [3, с. 163].

В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов дали одне з найрозгорнутих з існуючих визначень протидії розслідуванню як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів кримінального правопорушення, інших зацікавлених у результатах розслідування осіб у вигляді окремих умисних дій або наперед спланованих, взаємопов'язаних діянь з приховування, зміни, знищення інформації, яка має доказове значення, її носіїв, втручання в розслідування для досягнення поставлених цілей з перешкодження розслідуванню та встановленню причетних до кримінального правопорушення осіб [4, с. 79].

Поряд із дослідженнями явища протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, які носили загальний характер, свій важливий внесок у становлення сучасних уявлень про них додали дослідження її проявів під час розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень. Такі дослідження є характерними для останніх двох десятиліть.

А. Ф. Волобуєв, досліджуючи протидію розслідуванню в контексті особливостей розслідування кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, вчинених органі-

зованими групами, сформував позицію, що вона «полягає у виборі зацікавленими особами певної лінії поведінки, прийнятті заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні та використанні доказів із метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинуваченого), що вчиняються ними після виявлення кримінального правопорушення і початку його розслідування» [5, с. 202].

Б. В. Щур за результатами дослідженнями злочинної діяльності організованих груп, вказує на протидію розслідуванню, як на діяльність зацікавлених осіб, що спрямована на перешкодження розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини по кримінальній справі [6, с. 19].

В. М. Трепак же, в результаті аналізу діяльності з розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, встановив, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, у тому числі хабарництва, – це один із напрямів злочинної діяльності суб'єктів кримінального правопорушення, інших зацікавлених осіб, яка здійснюється з початку кримінально-процесуальної діяльності, що одержує свій вираз у вигляді умисних простих чи ускладнених дій, спрямованих на утаювання, знищення зміненої інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкодження встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення і провини причетних до цього осіб [7, с. 188].

І. В. Грицок дав визначення поняття протидії розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері оподаткування як сукупності одиничних або структурованих протиправних та інших дій платника податків, зборів (обов'язкових платежів) і пов'язаних з ним осіб відносно доказової інформації, спрямованих на перешкодження встановленню об'єктивної істини у кримінальній справі [8, с. 186].

Зазначимо, що всі наведені вище визначення протидії розслідуванню формувалися в результаті дослідження особливостей вчинення та розслідування умисних кримінальних правопорушень. А від того очевидним є врахування в них можливості підготовки злочинцями заходів з протидії розслідуванню під час готування до вчинення саме таких кримінальних правопорушень. На це вірно звертає увагу О. О. Бібіков. Він вказує, що стосовно до дослідженого ним механізму кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушеннями правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, як необережних діянь, реалізація різних прийомів приховування слідів кримінальних правопорушень або іншої протидії розслідуванню що буде, не є його складовим елементом. І в той же час дає визначення протидії розслідуванню даної категорії кримінальних правопорушень як умисної діяльності (комплексу дій чи бездіяльності) злочинця або інших, пов'язаних з ним осіб, з метою ускладнити або зробити неможливим досягнення цілей та завдань розслідування, що буде або здійснюється. Це визначення ні чим не відрізняється від існуючих дефініцій протидії розслідуванню умисних кримінальних правопорушень, а відтак не може виражати особливості її прояву при розслідуванні порушень правил безпеки дорожнього руху.

По суті аналогічне визначення протидії розслідуванню дорожньо-транспортних кримінальних правопорушень як системи протиправних та інших умисних дій (бездіяльності) злочинців та пов'язаних з ними осіб, спрямованих на перешкодження розслідуванню кримінальних правопорушень, вказаної категорії та притягненню до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, дав і С. М. Ремізов.

В події як умисних кримінальних правопорушень, так і кримінальних правопорушень вчинених з необережністю або зі змішаною формою вини, одне з ключових місць займає спосіб дій особи, який виступає зовнішнім проявом в поведінці її відношення до оточуючого світу.

В теорії криміналістики осмисленню сутності способу кримінального правопорушення присвятили свої роботи

Є. В. Баранов, І. Ш. Жорданія, Г. Г. Зуйков, Б. М. Ковріжних, Я. М. Козицин, О. М. Колісниченко, Е. Д. Куранова, Б. В. Лісенко, І. Я. Моїсеєнко, В. Г. Танасевич, В. В. Тіщенко, та багато інших науковців. У криміналістичному вченні про спосіб кримінального правопорушення він визначається як система об'єднаних єдиним задумом дій злочинця (злочинців) з підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, детермінованих об'єктивними та суб'єктивними чинниками, дій, пов'язаних з використанням відповідних знарядь та засобів [3, с. 117–118]. Категорія способів кримінального правопорушення з моменту її криміналістичної розробки науковцями безумовно відносилася до умисних кримінальних правопорушень. Однак, стосовно кримінальних правопорушень, що вчиняються з необережності, такої одноставності не було, зокрема, заперечувалася наявність способів у кримінальних правопорушень, які вчиняються з необережності або зі змішаною формою вини. Така позиція у корені протирічить догмі кримінального права, тому що спосіб притаманний вській вольовій поведінці. Він представляє собою певний порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, які суб'єкт використовує під час вчинення кримінального правопорушення [9, с. 165]. В структурі злочинного посягання спосіб внутрішньо притаманний дії, прихований в ній, утворює його специфічний зміст і при цьому визначає форму зовнішнього прояву дії і кримінального правопорушення в цілому [10, с. 716].

Оптимальним, на нашу думку, є підхід до розуміння структури способу кримінального правопорушення в рамках якого допускається, що спосіб вчинення не кожного кримінального правопорушення має повну структуру, тобто містить дії і з вчинення, і з підготовки, і з приховування кримінального правопорушення. Зокрема, до струк-

тури способів необережних кримінальних правопорушень дії з їх приховування в загалі не можуть входити. Злочин не може бути визнаний необережним, якщо до чи під час його вчинення проводились підготовчі дії або дії з приховування.

Таким чином, у підсумку треба зазначити, що специфіка протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини полягає у відсутності попереднього планування приховування їх слідів. Саме подія такого кримінального правопорушення виступає тригером активності особи, яка вчинила правопорушення, або іншої зацікавленої особи, в напрямі визначення та реалізації форм та способів перешкоджання здійсненню його досудового розслідування для забезпечення ухилення від кримінальної відповідальності винного. При чому, як показує слідча практика розслідування необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини на прикладі порушень правил безпеки дорожнього руху поряд із подією кримінального правопорушення, в якості одних з ключових чинників, які впливають на вибір форми та способу протидії розслідуванню, виступають матеріальні сліди відображення кримінального правопорушення в обстановці на місці події та результати проведення початкових слідчих (розшукових) дій.

Відтак протидію розслідуванню необережних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини можна визначити як умисні діяння (дії чи бездіяльність) злочинця або інших, зацікавлених у результатах досудового розслідування осіб, які здійснюються після вчинення таких кримінальних правопорушень, спрямовані на приховування їх слідів чи перешкоджання досудовому розслідуванню для забезпечення ухилення від кримінальної відповідальності винної особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко В.Г. Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. К., 1994. 45 с.
2. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ. К., 2004. 251 с.
3. Ромців О.І. Розвиток теорії протидії розслідуванню злочинів (сучасний період). *Держава та регіони. Серія Право*. 2021. № 1. С. 161–164.
4. Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-е, перероб. та доп. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 343 с.
5. Волобуєв А.Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1999. № 3. С. 201–213.
6. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. 195 с.
7. Трепак В.М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативного-розшукової діяльності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. 218 с.
8. Грицюк І.В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері оподаткування : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09; Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2012. 259 с.
9. Макодзьоб А.В. Співвідношення предмета злочину та способу вчинення злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2019. Вип. 54. С. 164–169.
10. Панов М.І. Вибрані праці з проблем правознавства. Х.: «Право», 2020. 1160 с.